



SPORMETRE

The Journal of Physical Education and Sport Sciences
Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi

DOI: 10.33689/spormetre.1660137
Research Article



Geliş Tarihi (Received): 18.03.2025

Kabul Tarihi (Accepted): 17.09.2025

Online Yayın Tarihi (Published): 30.09.2025

ACELE DENEYİMLERİNİN ÖLÇÜLMESİ (RUSH EXPERIENCES SCALE-RES): TÜRK KÜLTÜRÜ İÇİN GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Özge Yavaş^{1*}, İzzet Karakulak¹, Ender Eyuboğlu², Murat Çelebi²

¹Mardin Artuklu Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Mardin, TÜRKİYE

²Bartın Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Bartın, TÜRKİYE

Öz: Acele deneyimi kavramı ilk olarak macera turizmi alanına (Buckley, 2012) yakın zamanda (Tez, 2023) ise ciddi serbest zaman literatürüne dahil edilmiştir. Araştırmada, ciddi serbest zaman katılımcılarının “acele deneyimlerini” değerlendirebilecek kısa bir psikometrik ölçüm aracının Türk kültürü için adaptasyon çalışmasını gerçekleştirmektir. Bu bağlamda, araştırma ciddi serbest zaman katılımına ilişkin katılımcılarının acele deneyimlerini değerlendirebilecek ulusal alanda ilk nicel ölçüm aracını sunmaktadır. Araştırmanın evren ve örneklemini Türkiye’de yer alan ciddi serbest zaman katılımcıları (macera-yüksek riskli sporcular ve ekstrem sporcular) oluşturmaktadır. Araştırmada ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Veriler çevrimiçi oluşturulan formlar aracılığıyla toplanmıştır. Ayrıca araştırmada örnekleme yöntemi olarak hem ölçüt hem de kartopu örnekleme yöntemi birlikte kullanılmıştır. Ciddi serbest zaman katılımcılarından toplanan veriler ile yapının doğrulanması için DFA analizi yapılmıştır. Ek geçerlilik ve güvenilirlik analizleri için AVE ve CR değerleri hesaplanmıştır. Ölçüm güvenirliliği için Cronbach Alpha değeri hesaplanmıştır. Ayrıca katılımcıların verdikleri cevaplara ilişkin taban ve tavan etkileri analizleri yapılmıştır. 13 maddeden oluşan tek faktörlü bir yapıya sahip olan Acele Deneyim Ölçeği’ nin (RES) faktör yapısının Türk kültüründe doğrulanması amacıyla gerçekleştirilen DFA sonucunda uyum indeksi $\chi^2/sd = 3,081$, RMSEA = 0.06, GFI = 0.94, AGFI = 0.90, IFI = 0.93, NFI = 0.90, TLI = 0.89 ve CFI = 0.93 olarak belirlenmiştir. DFA ile Türk kültürü için faktör yapısı doğrulanan Acele Deneyimi Ölçeği 13 madde tek faktörlü yapısı ile geçerli ve güvenilir ölçmeler yapabilen bir ölçüm aracı olarak kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Acele deneyimi, ekstrem sporlar, macera sporları, yüksek riskli sporlar, ölçek uyarlaması

MEASURING THE RUSH EXPERIENCES (RUSH EXPERIENCES SCALE-RES): VALIDITY AND RELIABILITY STUDY FOR TURKISH CULTURE

Abstract: The concept of the rush experience was initially introduced in the field of adventure tourism (Buckley, 2012) and more recently incorporated into the serious leisure literature (Tez, 2023). The aim of this study is to adapt a short psychometric instrument for Turkish culture that can assess the “rush experiences” of serious leisure participants. In this context, the study provides the first quantitative measurement tool at the national level capable of evaluating the rush experiences of participants engaged in serious leisure activities. The population and sample of the study consisted of serious leisure participants in Turkey, including adventure, high-risk, and extreme sport practitioners. Criterion sampling was employed, and data were collected via online forms. Additionally, both criterion and snowball sampling methods were used to expand the sample. Confirmatory factor analysis (CFA) was conducted to validate the scale’s structure based on the data collected from serious leisure participants. For additional validity and reliability assessments, AVE and CR values were calculated, and Cronbach’s Alpha coefficient was computed to evaluate measurement reliability. Floor and ceiling effects of the participants’ responses were also analyzed. The Rush Experience Scale (RES), consisting of 13 items and a single-factor structure, was subjected to CFA to verify its factorial structure in the Turkish context. The fit indices were determined as $\chi^2/df = 3.081$, RMSEA = 0.06, GFI = 0.94, AGFI = 0.90, IFI = 0.93, NFI = 0.90, TLI = 0.89, and CFI = 0.93. As a result of CFA, the Rush Experience Scale, with its 13-item single-factor structure, can be considered a valid and reliable measurement tool for assessing rush experiences in Turkish culture.

Keywords: Rush experience, extreme sports, adventure sports, high-risk sports, scale adaptation



* Sorumlu Yazar: Özge YAVAŞ, Dr. Öğr. Üyesi., E-mail: ozgeyavas89@gmail.com

GİRİŞ

1990’lı yıllardan itibaren yüksek risk içeren ya da macera etkinlikleri olarak tanımlanan ekstrem sporlar önemli bir popülerite kazanmıştır. Bu tür sporlar, tehlikeli etkinlikleri onaylayan bir tür akış deneyimi hissi yaşamak isteyen katılımcıları cezbetmektedir (Tofler, Hyatt ve Tofler (2023). En yaygın sporlar arasında, bunlarla sınırlı olmamakla birlikte, kaya tırmanışı, gökyüzü ya da uçurum dalışı (Sky Diving), dağ bisikleti, temel atlayış (BASE jumping), kanat kıyafeti ile uçuş (Wingsuit Uçuşu) ve büyük dalga sörfü yer almaktadır (Hornby ve ark., 2024).

Ciddi serbest zaman katılımına ilişkin bu tür sporlara (macera sporları, yüksek riskli sporlar, ekstrem sporlar) katılım 20. Yüzyıldan bu yana katlanarak artmış ve artan medya kapsamı (televizyon, filmler, belgeseller, haber raporları) nedeniyle büyümeye devam etmiştir. Bu tür sporların sadece gençlere yönelik olduğu düşüncesi, farklı nesiller arasında artan katılım oranlarıyla birlikte değişmektedir. Örneğin, Bebek Patlaması Kuşağı aktif olarak bu tür sporlara katılırken, Z kuşağı artan popüleritesi nedeniyle bu sporlara yönelmektedir (Hornby ve ark., 2024).

Musumeci (2023) tarafından vurgulandığı gibi ekstrem sporcular hayatlarını riske atmanın farkında olmalarına rağmen bu tür sporları tercih etmeye devam etmektedir. Bu durum, bedeninin yoğun ve heyecan verici duygulara karşı bir tür bağımlılık geliştirmesiyle açıklanabilir. Musumeci, ekstrem spor katılımının yalnızca adrenalin arayışı ile sınırlı olmadığını; aynı zamanda bireyin sınırlarını keşfetme, korkuyu aşma ve kişisel yeteneklerini test etme motivasyonlarıyla da ilişkili olduğunu belirtmektedir. Dünya çapında ciddi serbest zaman katılımına ilişkin (macera sporları, yüksek riskli sporlar, ekstrem sporlar) veriler incelendiğinde de spor pazarının yılda 200 milyar doların üzerinde gelir getirdiği ve küresel çapta yaklaşık 490 milyon katılımcının olduğu tahmin edilmektedir. Bu da katılımın ne boyutta olduğunu göstermektedir (Hornby ve ark., 2024). Dolayısıyla, Tofler ve ark. (2023) belirttiği yaşamı onaylayan deneyimlerle Musumeci’nin (2023) ifade ettiği yoğun duygusal motivasyonlar, ekstrem spor katılımını açıklamada birbirini tamamlayan iki boyut olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar ekstrem sporlara katılımı artışı olsa da yine de ekstrem sporun tam olarak ne olduğu bilinmemekle birlikte ekstrem sporlar için kullanılan terimler üzerinde de bir fikir birliği yoktur. Bu da genellikle araştırmacıların bu terimleri kendi tanımlarına göre birbirinin yerine kullanmasına yol açmaktadır. Örneğin ekstrem sporlar; macera sporları, yüksek riskli sporlar, aksiyon sporları, alternatif sporlar, yaşam tarzı sporları şeklinde farklı kavramlar yerine kullanılmaktadır. Ekstrem sporlarla ilgili ilk tanımlar ekstrem sporu; “yanlış yönetilen bir hata ya da kazanın ciddi yaralanma veya ölümle sonuçlanacağı ve faaliyetin doğasında olan bir spor” olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte daha yeni tanımlar ekstrem sporun “katılımcının doğal veya olağandışı fiziksel taleplere maruz kaldığı rekabetçi bir faaliyet” olduğunu öne sürmektedir. Ekstrem sporlarda başarısız bir sonuç ekstrem sporlar dışındaki macera ve yüksek riskli sporların aksine katılımcının ölümüyle sonuçlanma olasılığı çok yüksektir” (Hornby ve ark., 2024).

Literatürde ekstrem sporlar, genellikle insanların güç ve kontrol yeteneklerini sergileme biçimi olarak görülür ve bu tür sporları yapanların doğaya karşı bir tür meydan okuma girişiminde oldukları düşünülür. Bu bağlamda ekstrem sporlara katılım çoğu zaman insanın doğaya karşı mücadele etme veya onu fethetme içgüdüünün bir yansıması olarak ele alınmakta; aynı zamanda bu katılım, bireysel güç ve kimlik inşasının bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Bu yaklaşım, insanın doğadan ayrı bir varlık olduğu önermesine dayanmakta olup, bu ayrımın artması doğayı ekstrem spor katılımcıları açısından potansiyel bir tehlike ve düzenlenmesi gereken bir güç olarak konumlandırmaktadır (Brymer ve Gray, 2009).

Literatürde bireylerin risklerine rağmen neden ekstrem sporlara katıldıklarını açıklayabilecek çeşitli faktörler araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Bunlar arasında doğayla bütünleşme, doğayla iç içe olma, heyecan arayışı, aleksitimi, anhedoni, geri çekilme, özlem, acele (rush) ve akış gibi faktörlerin olduğu bildirilmiştir (Hornby ve ark., 2024). Buckley (2012) ekstrem sporlarda riskin önemli olduğunu ancak risk faktörünün katılımcıları motive eden faktör olmadığını belirterek ekstrem spor katılımcılarının risk ile değil acele (rush) adı verilen bir deneyim türü tarafından motive edildiğini savunmuştur. Burada acele (rush) olarak belirtilen deneyimi ekstrem spor katılımcıları genellikle bir "acele (rush)" veya "zirve" olarak tanımlarlar ve bu deneyimler uyuşturucu kullanıcılarının deneyimlerine benzetir. Katılımcılar bu tür deneyimleri “bağımlılık” kavramı ile açıklayarak “yeterince yapmadıklarında” ve bunun sonucunda “zarar gördüklerini” belirtmektedir (Buckley, 2012; Celsi ve ark., 1993; Price ve Bundesen, 2005; Willig, 2008;).

Buckley (2016), acele deneyimlerinin katılımcıların aynı zorluk ve beceri seviyesindeki etkinlikleri tekrar ettiğinde sıkıcı hâle gelebileceğini ve bunun çoğu bağımlılıkta görülen sürekli doz artırma gerekliliğine benzediğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, aynı etkinlikler yeni ve farklı bir ortamlarda gerçekleştirildiğinde de acele deneyimi yaşanabilmektedir; bu durum, macera ile ilgili olan katılımcıların ticari olarak satılan macera turlarına yönelmesinin temel nedenlerinden birisi olarak görülmektedir. Buckley’e göre, acele deneyimi kavramının ölçülebilir hâle getirilmesi, tüm etki faktörlerinin incelenmesini sağlayacaktır. Ekstrem sporların bağımlılık potansiyeli, katılımcıların yaşadığı acele deneyiminde yatmaktadır ve bu deneyim heyecan, akış, beceri üçlüsünü ele alan bir tür kombinasyonla ilişkilendirilir. Bu durum, yüksek heyecan ancak düşük beceri gerektiren aktivitelerin (ör. bungee jumping) ekstrem sporlar gibi bağımlılıkla ilişkilendirilemeyeceğini açıklayabilir. Acele Deneyimi, sadece acele etme deneyimine ilişkin kavramını yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda insanın doğadaki yeriyle ilişkili olarak onu genişletmektedir. Tez (2023) çalışmasında “insan ruhunun doğanın daha büyük ruhuna nasıl gömülü olduğunu ve bu ruh tarafından nasıl beslendiğini daha doğrudan yeniden öğrenmeyi ve esasen insanın yaşayan bir doğal dünyaya saygı duyma, geri verme ve karşılıklı ilişkileri sürdürme sanatını yeniden öğrenmeyi amaçlayan faaliyetlerin” Fisher (2003)’ün açıklamalarına yer vererek insan ve doğa arasındaki bağlantıya açıklık getirmiştir. Ayrıca yazar, geliştirilen ölçüm aracına ilişkin korku ve duyumun ötesinde farklı duygusal deneyimlerin önemine dikkat çekmiş ve bu anlamda ölçeğe dahil edilen maddelerin acele deneyimi kavramını insan-doğa ilişkisi açısından da değerlendirebileceğini vurgulamıştır.

Literatür, ciddi serbest zaman katılımının doğasına ilişkin farklı bakış açıları sunsa da bu çalışma acele deneyimine odaklanmaktadır. Araştırma, ciddi serbest zaman katılımına özgün bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel amacı, acele deneyiminin literatürdeki tasvirine dayanarak Türk kültürü için Acele Deneyim Ölçeği (RES)’nin güvenilirlik ve geçerliliğini sınamaktır. Çalışmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

Hipotez (1). Acele Deneyim Ölçeği (RES), ciddi serbest zaman katılımcılarının deneyimlerini yansıtabilecek geçerli bir ölçüm aracıdır.

Hipotez (2). Acele Deneyim Ölçeği (RES), ciddi serbest zaman katılımcılarının deneyimlerini yansıtabilecek güvenilir bir ölçüm aracıdır.

YÖNTEM

Evren-Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye’de yer alan ciddi serbest zaman katılımcıları (macera sporcuları, yüksek riskli sporcular ve ekstrem sporcular) oluşturmaktadır. Örneklem grubunu ise, bu kategoriler içerisinde en fazla riskli olarak kabul edilen ekstrem spor dallarını icra eden bireyler oluşturmuştur. Bu kapsamda; Base Jumping, Skydiving, Wingsuit Uçuşu, Slackline, Highline, Balloon Highline, Yelken Kanat, Yamaç Paraşütü, Rafting, Dağcılık, Kaya Tırmanışı, Kayak, Dalga Sörfü ve Uçurtma Sörfü gibi yüksek riskli sporlarla ilgilenen katılımcılar örnekleme dâhil edilmiştir. Literatürde yukarıda belirtilen tüm ekstrem spor kategorileri doğaları gereği “yüksek riskli ekstrem sporlar” kapsamında değerlendirilmektedir (Brymer ve Schweitzer, 2013; Cohen ve ark., 2018; Monasterio ve ark., 2016;).

Araştırmada örneklem seçimi sürecinde ölçüt örnekleme (criterion sampling) ve kartopu örnekleme (snowball sampling) yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bu yöntemlerin birlikte kullanılmasının amacı, araştırmanın evrenine uygun, deneyimli ve ekstrem spor alanında aktif katılımcılara ulaşmaktır. Araştırmada kullanılan ölçüt örnekleme yöntemi kapsamında Türkiye’de yer alan ve ciddi serbest zaman kategorisinde ekstrem sporlarla düzenli olarak ilgilenen bireyler dahil edilmiştir. Bu sayede örneklem, çalışmanın temel kriterlerini karşılayan katılımcılardan oluşmuştur. Bir diğer örnekleme yöntemi olan kartopu örnekleme yönteminin kullanılma sebebi ise ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenen kriterlere uyan katılımcılardan yeni potansiyel katılımcılar hakkında bilgi alınarak örneklem büyütülmüştür. Bu yöntem, özellikle ekstrem sporlar gibi belirli ve ulaşılması zor topluluklarda yaygın olarak kullanılmaktadır (Patton, 2015).

Bu noktada ciddi serbest zaman katılımcılarının (macera sporcular, yüksek riskli sporcular ve ekstrem sporcular) çalışmaya dahil edilme kriterleri olarak;

1. Katılımcının belirtilen ekstrem spor kategorilerinden en az birini aktif olarak gerçekleştiriyor olması
2. Katılımcının bu sporu düzenli bir katılım alışkanlığı çerçevesinde sürdürüyor olması (örneğin antrenman programı, eğitim ve uygulama kapsamında haftalık veya dönemsel olarak uygulaması)

Bu ölçütler Stebbins’in (2007) Ciddi Serbest Zaman Teorisi ile uyumlu olarak, katılımcıların etkinliğe istikrarlı, uzun süreli ve düzenli katılım göstermelerini esas almaktadır. Ayrıca literatürde ekstrem spor katılımcılarına ilişkin örneklemin bu tür sporları günlük değil fakat düzenli antrenman, eğitim ve uygulama rutini çerçevesinde sürdüren katılımcılardan seçildiği de bildirilmiştir (Brymer ve Schweitzer, 2013; Kerr ve Mackenzie, 2012).

Ölçeğin kültürel adaptasyon sürecinde örneklem sayısının belirlenmesinde literatürdeki öneriler dikkate alınarak madde sayısının 5-10 katı kriteri baz alınmıştır (Cattell, 1978; Comrey ve Lee, 1992; Hair ve ark., 2009). Bu doğrultuda kültürel adaptasyon sürecinde original ölçeğe ilişkin madde sayısı 13 olduğu için en az örneklem sayısının 65 ve 100 arası olması gerektiğine ilişkin öneriler dikkate alınarak DFA için 440 ciddi serbest katılımcısına ulaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Acele Deneyimi Ölçeği (RES): Araştırmada Türk kültürü için adaptasyon çalışması gerçekleştirmek amacıyla orijinal adı “Rush Experiences Scale” olan Tez (2023) tarafından yapılan çalışmasında “Measuring the rush experiences: Development and validation of a short

psychometric scale” geliştirilen Acele Deneyimi Ölçeği (RES) kullanılmıştır. Acele Deneyimi Ölçeği (RES) tek boyutlu ve beş puanlık “ (1) hiçbir zaman (5) her zaman Likert derecelendirme sistemi ile ölçülen 13 maddeden oluşmaktadır ve ters kodlanan madde yoktur.

Verilerin Analizi

Ölçeğin kültürel adaptasyon sürecine ilişkin verilerin toplanmasında “MS Office 365 ve Google Forms” programından yararlanılmıştır. Veriler etik kurul onayının alınmasının ardından toplanmaya başlanmıştır. Bu süreçte, çalışmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla veriler belirlenen ölçütleri taşıyan katılımcılardan elde edilmiştir. Ölçek 13 maddeden oluşan kısa bir ölçektir. Bu nedenle, katılımcıların anketi yanıtlaması oldukça kolay ve zaman açısından sınırlı bir sürede gerçekleşmiştir. Bu anlamda bir katılımcının ölçeği tamamlaması ortalama 2–4 dakika sürmüştür.

Ölçeklerin kültürel adaptasyon ya da yeni bir ölçüm aracı geliştirmesi aşamasında sürecinde faktör analizlerinden yararlanılmaktadır. Bu iki teknik arasında seçim yapmak ya da hangi analiz yöntemini nerede kullanılacağına ilişkin net bir şey yoktur. Araştırmacılar bir ölçüm aracının altında yer alan maddeler arasında tespit edilmiş bir ilişkiye dair bir bilgi yok ise AFA yapılmasını; analizle test edilmiş bir ilişki, belirlenmiş bir yapı ve ilişki varlığına dair bir bilgi var ise bu durumda DFA yapılmasını önermektedir (Bandalos ve Finney, 2010; Kline, 2011). Bu iki analiz yönteminin temel farkı AFA’ya göre DFA’nın güçlü bir model varsayımının olduğu durumlarda kullanılması ve daha önce belirlenmiş bir yapının farklı bir kültürde ya da aynı kültürdeki farklı bir veri setinde yapının uyumunun tekrar test edilmek için kullanılmasıdır (Worthington ve Whittaker, 2006).

Ölçeklerin kültürel adaptasyon sürecinde sadece AFA sadece DFA ya da her ikisinin kullanıldığı görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken ölçeklerin kültürel adaptasyon sürecinde sadece Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) kullanmanın birtakım sorunlara yol açabileceğidir. Bu sorunlar kültürel farklılıklardan kaynaklı olabileceği gibi bir ölçüm aracında yer alan maddeleri kendi kültürümüze çeviri aşamasından kaynaklı da olabilir. Bir ölçüm aracının farklı bir kültüre çeviri aşaması sadece “yeni bir dile çeviri” değil dil-kültür-psikolojik olarak çok yönlü bir ilişki varlığını getirmektedir (Van de Vijver ve Tanzer, 2004). Örneğin, bir kültürde geliştirilen bir ölçüm aracının farklı bir kültürde adaptasyon çalışması yapıldığında dilsel eşdeğerlik aşamasında bir hata olursa (bir maddenin yanlış ya da eksik çevrilmesi, farklı anlamda çevrilmesi gibi) ve bu durumda Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) sonucu yapıya ilişkin farklı sonuçlar (yanlış model uyumu, yapının doğrulanmaması vb.) ortaya çıkabilir. Bu gibi durumlarda araştırmacıların AFA yaparak kültüre özgü adaptasyon sürecini gerçekleştirmesi gerekir. Böylelikle kültürel adaptasyon sürecinde oluşabilecek muhtemel hatalar en aza indirilirken aynı zaman da o kültüre özgü farklı bir yapı daha net bir şekilde ortaya çıkarılabilir (Bandalos ve Finney, 2010).

Türk kültürü için geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılan “Acele Deneyim Ölçeğinin (RES)” psikometrik özelliklerine ilişkin analiz aşamasında DFA yapılmıştır. Çeviriden ya da dil-kültür-psikolojik açıdan bir problem olup olmadığı uyum değerlerine bakılarak (Uyum iyiliği indeksi (GFI), karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI), Tucker-Lewis uyum indeksi (TLI), düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi (AGFI), normlaştırılmış uyum indeksi (NFI) ve yaklaşım hatası ortalamasının karesine ilişkin indeks) kontrol edilmiştir. Ayrıca ölçeğin ek geçerlik ve güvenilirlik analizleri ve taban ve tavan etkileri için test edilmiştir. Yapının doğrulanmasına ilişkin DFA AMOS 23, diğer analizler için Excel ve IBM SPSS Statistics Version 20 kullanılmıştır.

Ölçeğin geçerliliğini test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmış, olası kafa karışıklıklarını ve kültürel farklılıklardan kaynaklanabilecek sorunları kontrol etmek için alternatif faktör analizi (AFA) de yapılmıştır. Ancak, çalışma kapsamının netliği ve odak noktası gereği, makalede yalnızca DFA sonuçlarına yer verilmiştir. Bu süreç, ölçeğin Türk kültürüne uygun şekilde uyarlanmasını ve ölçüm aracının güvenilirliğini sağlamaktadır.

Araştırma Yayın Etiği

Araştırmanın etik kurul izni, Mardin Artuklu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 05/03/2025 tarihli ve 26 sayı numaralı kararıyla alınmıştır.

BULGULAR

Acele Deneyi Ölçeğinin (RES) Kültürel Adaptasyon Süreci

Kültür, toplumlar aracılığı ile değişime uğramaktadır ve bu durum her toplumlarda değişiklik yaratabilir. Psikolojik değişkenlerin de kültürle ilişkili olarak düşünüldüğünde kültüre özgü olan bu değişkenlik bir kültür için geliştirilen bir ölçüm aracını da etkileyebilir. Şöyle ki bir kültüre özgü bir ölçüm aracı o kültürün özelliklerini taşıyarak psikometrik yapıları test edileceği için bu durum başka bir durumda farklılık gösterebilir. Bu nedenle araştırmacılar tarafından bu nokta göz ardı edilmemelidir (Brislin, 1970).

Çeviri Prosedürü

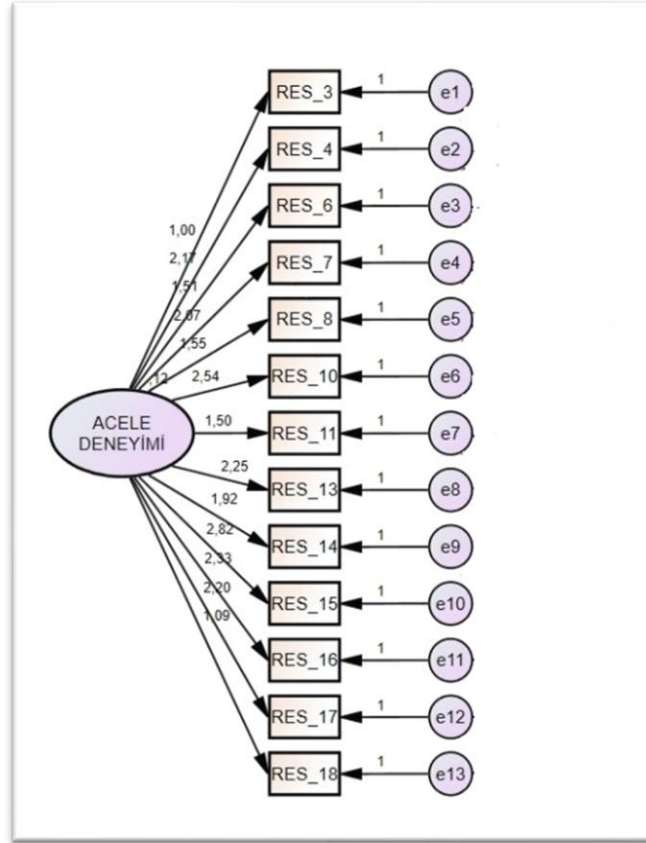
Çeviri prosedürü aşamasında ilk olarak ölçeğini geliştiren yazar/yazarla ile iletişime geçilmesi gerekmektedir. Ölçeğin kullanım izni alındıktan sonra “kültüre özgü adaptasyon” süreci başlatılması gerekir. Kültüre özgü adaptasyon sürecinin ilk aşamasında ölçüm aracının “dilsel eşdeğerlik” sürecine ilişkin süreç yürütülmelidir. Acele Deneyimi Ölçeği (RES)’nin Türkçeye kültürel adaptasyon çalışmasında, literatürde araştırmacılar (Hambleton ve Patsula, 1999) tarafından önerilen “ölçek uyarlamaya ilişkin prosedürler” dikkate alınmıştır. Werner ve Campbell (1970) tarafından önerilen paralel körleme çeviri prosedürüne göre ölçüm aracının dilsel eşdeğerlik çalışması yapılmıştır. Bu kapsamda Acele Deneyimi Ölçeği’ne ilişkin orijinal form ilk olarak ölçme değerlendirme alanında uzman, ölçüm araçlarının geliştirilmesi ve adaptasyon sürecine ilişkin alanda uzman (rekreasyon ve spor bilimleri alanı) kişiler tarafından hedef dile çevrilmiştir. Uzmanlardan gelen geri dönütler sonrasında kültür için uygun olduğu düşünülen maddeler seçilmiştir. Seçilen maddeler daha sonra Edebiyat alanında bir akademisyen tarafından Türkçe dil ve yazım kontrolü sağlanarak ölçüm aracının son hali oluşturulmuştur.

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Ölçüm aracının Türk kültürüne uygun olup olmadığını anlamak için Acele Deneyimi Ölçeği (RES)’ne ilişkin 13 maddeden oluşan yapının doğrulanması için DFA yapılmıştır. Bu amaçla, tek faktörlü 13 maddeden oluşan Acele Deneyim Ölçeği (RES) maddeleri kullanılarak Örnek 2’de ($n = 440$) sağlam standart hata tahmin yöntemi ile maksimum olasıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Acele Deneyim Ölçeği’nin tek faktörlü yapısı için DFA sonucunda belirlenen yol diyagramı Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1’de belirtilen varsayımlar göz önünde bulundurulduğunda, birinci dereceden modelin analizi Acele Deneyim Ölçeği (RES) için optimal bir model uyumu sağlamıştır. Daha spesifik olarak, yapı için uyum indeksi değerleri $\chi^2/sd = 3,081$, RMSEA = 0.06, GFI = 0.94, AGFI = 0.90, IFI = 0.93, NFI = 0.90, TLI = 0.89 ve CFI = 0.93 idi. Bu değerler literatürde genel kabul görmüş uyum indekslerinin referans aralıkları içerisinde yer almaktadır (Kline, 2014; Schumacker ve Lomax, 2004; Schermelleh ve ark., 2003; Tabachnick ve ark., 2007).

Literatürde, DFA için faktör yüklerinin belirli bir alt sınırı bulunmaktadır; ancak bu sınır, örneklem büyüklüğü ve ölçeğin geliştirilme aşamasına bağlı olarak esneklik gösterebilir. Hair, Black, Babin ve Anderson (2019), standart faktör yükleri için genellikle $\geq 0,50$ alt sınırını kabul etmektedir. Bununla birlikte, örneklem küçük ise $\geq 0,40$ değerleri de literatürde kabul edilebilir olarak değerlendirilmektedir (Hair, Black, Babin, ve Anderson, 2019). Ölçüm aracında yer alan her bir maddeye ilişkin standardize edilmiş faktör yük değerleri incelendiğinde en düşük faktörün 0,40 en yüksek faktörün ise 0,72 olduğu belirlenmiştir. Buna göre, Acele Deneyim Ölçeği'nin tek faktörlü, 13 maddelik yapısının geçerliliği teyit edilmiştir.



Şekil 1. Örneklem (n = 440) üzerinde Acele Deneyim Ölçeğinin (RES) on üç maddesinden elde edilen DFA sonuçlarının grafiksel özeti.

Acele Deneyim Ölçeği (RES)'nin yapısına ilişkin doğrulama çalışmaları tamamlandıktan sonra ek geçerlilik ve güvenirlik analizleri yapılmıştır. Bu noktada DFA ile doğrulanan yapının bileşik ve ayırıcı geçerliliğini hesaplamak için Excel kullanılmıştır. Çalışmada tek boyutlu bir ölçek söz konusu olduğunda, klasik anlamda diskriminant geçerlilik için faktörler arası karşılaştırma yapılmamıştır. Çünkü karşılaştırılacak başka bir boyut bulunmamaktadır. Bu durumda, ölçeğin kendi yapısının geçerliliği $\sqrt{AVE}$ hesaplanarak değerlendirilmiştir. Tek boyutlu ölçeklerde $\sqrt{AVE}$, maddelerin faktör yüklerinin karelerinin ortalaması alınarak hesaplanır ve $\geq 0,50$ ise ölçeğin içsel geçerliliğinin yeterli olduğu kabul edilir (Fornell ve Larcker, 1981; Hair, Black, Babin, ve Anderson, 2019). Literatürde AVE 0,50'nin üzerinde, CR 0,70'in üzerinde olması gerektiği belirtilmektedir. Bu çalışmada AVE 0,50'nin altında olmasına rağmen, Fornell ve Larcker (1981) bu gibi durumlarda CR 0,70'in üzerinde olması halinde AVE'nin kabul edilebileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla, sonuçlar ölçüm modelinin tatmin edici bir bileşik ve ayırıcı geçerliliğe sahip olduğunu göstermektedir (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2009; Hair ve ark., 2009; Kline, 2014).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada, ciddi serbest zaman katılımcılarının (macera-yüksek riskli sporcular ve ekstrem sporcular) acele deneyimi kavramına dayalı deneyimlerini ortaya koymak amacıyla Acele Deneyim Ölçeği (RES) Türk kültürü için uyarlanmıştır. RES, acele deneyimi kavramını değerlendiren az sayıdaki ölçüm aracından biri olmasının yanı sıra, ulusal literatürde sunulan ilk araçtır.

Literatürde ölçeklerin kültürel adaptasyon sürecinde ilk olarak AFA ya da ilk olarak DFA kullanılması gerekliliğine dair bir birliktelik yoktur. Literatürde yer alan çalışmalarda bazı araştırmacıların ölçek uyarlama sürecine AFA bazılarının ise DFA ile başladığı belirlenmiştir (Güvendir ve Özkan, 2015). AFA, bir ölçüm aracının kültüre özgü yapısının nasıl olduğunun belirlenmesinde (kaç faktör, ilişkisi, hangi maddelerin hangi faktör altında toplandığı, maddelerin neyi ölçtüğü vb.); DFA ise daha önce AFA ile belirlenen bu yapının daha güçlü bir analiz yöntemi ile test edilmesinde kullanılır. Ölçeğin kültürel adaptasyon sürecinde ölçek geliştirme ve uyarlama sürecinde izlenen genel kabul görmüş prosedürler izlenmiştir. Bu noktada Acele Deneyim Ölçeği (RES)'in Türk kültürü için kültürel adaptasyon sürecinin ilk aşaması ve en önemli aşaması olan dilsel eşdeğerlik sonrasında kültürel yapıya ilişkin denkliği sağlamak için DFA yapılmıştır. 13 maddeden oluşan tek faktörlü bir yapıya sahip olan Acele Deneyim Ölçeği'nin (RES) faktör yapısının Türk kültüründe doğrulanması amacıyla gerçekleştirilen DFA sonucunda uyum indeksi $\chi^2/sd = 3,081$, RMSEA = 0.06, GFI = 0.94, AGFI = 0.90, IFI = 0.93, NFI = 0.90, TLI = 0.89 ve CFI = 0.93 olarak belirlenmiştir. Acele Deneyim Ölçeği'nin (RES) bileşik ve ayırıcı geçerliliğini belirlemek için ölçüm aracına ilişkin her bir faktörün AVE ve CR değerleri hesaplanmıştır. Acele Deneyim Ölçeği'nin (RES) AVE 0,29 ve CR 0,83'tür. Bu sonuçlar, ölçüm modelindeki her bir boyutun ayrı bir yapıyı ölçtüğünü doğrulamakta ve yeterli ayırt edici geçerliliğe işaret etmektedir. Acele Deneyim Ölçeği'nin (RES) ölçüm güvenilirliği analizi sonucunda Cronbach Alfa katsayısı 0,84 olarak bulunmuştur. Hiçbir yanıt Acele Deneyim Ölçeği için bir taban etkisine işaret etmemiş ve hiçbir yanıt (%0) bir tavan etkisine işaret etmemiştir. Tipik olarak, katılımcıların %15'inden fazlası mümkün olan en düşük veya en yüksek puana sahip olduğunda taban ve tavan etkileri sorunludur (Terwee ve ark., 2007). Bu nedenle, mevcut çalışmada bu etkiler sorun olarak değerlendirilmemiştir.

Bulgular, Acele Deneyim Ölçeği'nin (RES) geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu göstermektedir. Bu 13 maddelik ölçüm aracından alınabilecek en düşük puan 13, alınabilecek en yüksek puan ise 65'tir. Bu ölçeğin maddeleri beşli Likert ölçeği kullanılarak yanıtlanmaktadır ve her bir madde için şu olası yanıtlar verilmektedir: (1) hiçbir zaman.....(5) her zaman.

Acele deneyimlerle ilgili literatür azdır ve bu konu yalnızca nitel çalışmalarda ele alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, acele deneyimlerini değerlendirmek için yeni, özlü ve geçerli bir psikometrik araç sağlayarak ciddi serbest zaman katılımcılarının (macera sporcuları, yüksek riskli sporcular ve ekstrem sporcular) literatürüne katkıda bulunmaktadır. Gelecekteki araştırmalar, bu ölçüm aracını kullanarak farklı popülasyonlardaki varyasyonları araştırmalıdır. Acele deneyimlerinin mevcut kavramsallaştırmasının gelecekteki nitel ve nicel çalışmalarda tekrarlanması, macera sporları, yüksek riskli sporlar ve ekstrem sporlar literatüründeki katılımcıların deneyimlerini destekleyecek ve böylece katılımcıların deneyimlerini doğru bir şekilde yansıtmaya ve genellemeye yardımcı olacaktır.

Buna ek olarak, Acele Deneyim Ölçeği (RES) farklı türde faaliyetlerde bulunan macera sporları, yüksek riskli sporlar ve ekstrem spor katılımcılarının deneyimlerini karşılaştırmak için

bir yol sunmaktadır. Dolayısıyla, ölçeğin bu faaliyetler arasındaki benzerlik ve farklılıkların anlaşılmasına yardımcı olması beklenmektedir. Bu çalışmanın bazı kayda değer kısıtlamaları bulunmaktadır. Birincisi, çalışma çevrimiçi olarak yürütülmüştür. Bir diğeri katılımcıların deneyimlerini aydınlatmak için karma yöntemli çalışmalar yürütülmemiştir. Bu nedenle ileride yapılacak çalışmalar için bu önerilebilir. Benzer şekilde, katılımcıların deneyimleri farklı gruplar veya bireysel gruplar dikkate alınarak da ele alınabilir. Genel olarak, mevcut bulgular acele deneyim kavramını ve bu olguya ilişkin daha ileri araştırmaların yapılabilirliğini desteklemektedir. Ayrıca bu çalışma, acele deneyimlerini değerlendirmek için Türk kültürü için yeni ve özlü bir psikometrik araç sunmakta ve katılımcıların insan-doğa ilişkisini ortaya koymaktadır.

Son olarak, mevcut bulgular, Acele Deneyim Ölçeği (RES)'nin katılımcı deneyimlerini niceliksel olarak değerlendirmek için kısa, standartlaştırılmış ve psikometrik olarak sağlam bir araca duyulan genel ihtiyacı karşılayabileceğini göstermektedir. Sonuç olarak, Türk kültürü için uyarlan bu ölçüm aracının ciddi serbest zaman katılımcıların acele deneyimlerini ölçmek için kısa, geçerli ve güvenilir bir araç sağlayarak hem turizm hem de rekreasyon alanındaki araştırmaları kolaylaştırması beklenmektedir.

KAYNAKLAR

- Bandalos, D. L., & Finney, S. J. (2010). Factor analysis: Exploratory and confirmatory. In G. R. Hancock & R. O. Mueller (Eds.), *The reviewer's guide to quantitative methods in the social sciences* (pp. 93–114). Routledge.
- Bandalos, D. L., Finney, S. J., Hancock, G. R., & Mueller, R. O. (2010). *The reviewer's guide to quantitative methods in the social sciences*. Routledge.
- Brislin, R. W. (1970). Back-translation for cross-cultural research. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 1(3), 185–216. <https://doi.org/10.1177/135910457000100301>
- Brymer, E., & Gray, T. (2009). Dancing with nature: Rhythm and harmony in extreme sport participation. *Journal of Adventure Education & Outdoor Learning*, 9(2), 135–149. <https://doi.org/10.1080/14729670902856617>
- Brymer, E., & Schweitzer, R. (2013). Extreme sports are good for your health: A phenomenological understanding of fear and anxiety in extreme sport. *Journal of Health Psychology*, 18(4), 477–487. <https://doi.org/10.1177/1359105312446770>
- Buckley, R. (2012). Rush as a key motivation in skilled adventure tourism: Resolving the risk recreation paradox. *Tourism Management*, 33(4), 961–970. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2011.10.002>
- Buckley, R. C. (2016). Qualitative analysis of emotions: Fear and thrill. *Frontiers in Psychology*, 7, 1187. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01187>
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma tasarımı, SPSS uygulamaları ve yorumlama*. Pegem.
- Cattell, R. B. (1978). *The scientific use of factor analysis*. Plenum Press.
- Celsi, R. L., Rose, R. L., & Leigh, T. W. (1993). An exploration of high-risk leisure consumption through skydiving. *Journal of Consumer Research*, 20(1), 1–23. <https://doi.org/10.1086/209336>
- Comrey, A. L., & Lee, H. B. (1992). *A first course in factor analysis* (2nd ed.). Routledge.
- Davis, J. (1998). The transpersonal dimensions of ecopsychology: Nature, nonduality, and spiritual practice. *The Humanistic Psychologist*, 26(1–3), 69–100. <https://doi.org/10.1080/08873267.1998.9976972>
- Fisher, A. (2003). Radical ecopsychology: Psychology in the service of life. *Human Ecology Review*, 10(2), 187–196.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Structural equation models with unobservable variables and measurement error: Algebra and statistics. *Journal of Marketing Research*, 18(3), 382–388. <https://doi.org/10.2307/3150980>
- Güvendir, M. A., & Özkan, Y. Ö. (2015). Türkiye'deki eğitim alanında yayımlanan bilimsel dergilerde ölçek geliştirme ve uyarlama konulu makalelerin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(52), 23–33.
- Hambleton, R. K., & Patsula, L. (1998). Adapting tests for use in multiple languages and cultures. *Social Indicators Research*, 45, 153–171. <https://doi.org/10.1023/A:1006941729637>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2009). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Pearson.
- Hornby, O., Roderique-Davies, G., Heirene, R., Thorkildsen, E., Bradbury, S., Rowlands, I., & Shearer, D. (2024). What factors explain extreme sport participation? A systematic review. *Frontiers in Sports and Active Living*, 6, 1403499. <https://doi.org/10.3389/fsal.2024.1403499>
- Humberstone, B. (2009). Inside/outside the Western 'bubble': The nexus of adventure, adventure sports and perceptions of risk in UK and Mauritius. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 9(2), 125–140. <https://doi.org/10.1080/14729670902816691>

- Kerr, J. H., & Mackenzie, S. H. (2012). Multiple motives for participating in adventure sports. *Psychology of Sport and Exercise*, 13(5), 649–657. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2012.04.002>
- Kline, P. (2014). *An easy guide to factor analysis*. Routledge.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling* (3rd ed.). Guilford Press.
- Musumeci, G. (2021). Why would you choose to do an extreme sport? *Journal of Functional Morphology and Kinesiology*, 6(3), 65. <https://doi.org/10.3390/jfmk6030065>
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). Sage.
- Pontes, H. M., & Griffiths, M. D. (2015). Measuring DSM-5 internet gaming disorder: Development and validation of a short psychometric scale. *Computers in Human Behavior*, 45, 137–143. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.12.006>
- Preacher, K. J., & MacCallum, R. C. (2002). Exploratory factor analysis in behavior genetics research: Factor recovery with small sample sizes. *Behavior Genetics*, 32(2), 153–161. <https://doi.org/10.1023/A:1015210026192>
- Price, I. R., & Bundesen, C. (2005). Emotional changes in skydivers in relation to experience. *Personality and Individual Differences*, 38(5), 1203–1211. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.08.002>
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23–74.
- Schumacker, R. E., & Lomax, R. G. (2004). *A beginner's guide to structural equation modeling* (2nd ed.). Psychology Press.
- Stebbins, R. A. (2007). *Serious leisure: A perspective for our time*. Transaction Publishers.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics* (4th ed.). Pearson.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2007). *Using multivariate statistics* (5th ed.). Pearson.
- Tez, Ö. (2023). Measuring the rush experiences: Development and validation of a short psychometric scale. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 42, 100590. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2023.100590>
- Terwee, C. B., Bot, S. D., de Boer, M. R., van der Windt, D. A., Knol, D. L., Dekker, J., & de Vet, H. C. (2007). Quality criteria were proposed for measurement properties of health status questionnaires. *Journal of Clinical Epidemiology*, 60(1), 34–42. <https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2006.03.012>
- Tofler, I. R., Hyatt, B. M., & Tofler, D. S. (2018). Psychiatric aspects of extreme sports: Three case studies. *The Permanente Journal*, 22, 17-071. <https://doi.org/10.7812/TPP/17-071>
- Van de Vijver, F., & Tanzer, N. K. (2004). Bias and equivalence in cross-cultural assessment: An overview. *European Review of Applied Psychology*, 54(2), 119–135. <https://doi.org/10.1016/j.erap.2003.12.004>
- Werner, O., & Campbell, D. T. (1970). Translating, working through interpreters, and the problem of decentering. In R. Naroll & R. Cohen (Eds.), *A handbook of method in cultural anthropology* (pp. 398–420). Natural History Press.
- Willig, C. (2008). A phenomenological investigation of the experience of taking part in extreme sports. *Journal of Health Psychology*, 13(5), 690–702. <https://doi.org/10.1177/1359105307082459>
- Worthington, R. L., & Whittaker, T. A. (2006). Scale development research: A content analysis and recommendations for best practices. *The Counseling Psychologist*, 34(6), 806–838. <https://doi.org/10.1177/0011000006288127>

EK

ACELE ETME DENEYİMİ (RUSH EXPERIENCES) ÖLÇEK Hiçbir Zaman (1), Nadiren (2), Bazen (3), Sık Sık (4), Her Zaman (5)
Madde 3. Bu şey, hareket halindeki meditasyon gibidir.
Madde 4. Bu şeyi yaparken doğada büyük bir resmin parçası olduğunuzu hissediyorsunuz.
Madde 6. Bu şeyi yapıyorum. Çünkü yaptığım şeyin hem görsel hem de zihinsel olarak aşırı duyguları yaşama şansı verdiğini düşünüyorum.
Madde 7. Bu şeyi yapıyorum. Çünkü bu oldukça gizemli bir şey. Beni her zaman geri çağırıyor.
Madde 8. Bu şey bağımlılık yapıyor. Sanki, bir ilaç veya başka bir şey gibi. Tekrar tekrar deneyimlemek istiyorsun.
Madde 10. Bu şeyi yaparken bilinçli bir varlık olarak bir şey yaptığınızı hissetmiyorsunuz; sadece doğanın bir parçası oluyorsunuz.
Madde 11. Bu şey, zihninin bulandığını ve hepsinden öte bedeninin farklı bir yerde olduğunu hissetmektir.
Madde 13. Bu şey, dokunduğu her şeyi değiştir. Beni sadece hayal ettiğim yerlere götürür.
Madde 14. Bu şey, içinde bulunduğunuz ortama tamamen uyum sağlamayı öğrenmekle ilgilidir.
Madde 15. Bu şey, tüm dünyayla ve tüm evrenle bir hissetmekle ilgilidir.
Madde 16. Bu şey; doğaya "meydan okuma" yoluyla kazanılacak bir şey değil. Aksine doğa ile bütünleşmektir.
Madde 17. Bu şeyi yaparken doğayı kontrol edemezsiniz. Sadece büyük ve harika bir şeyin parçası olduğunuzu hissedebilirsiniz.
Madde 18. O şeyi yaşamamışlarsa, onu tarif etme şansınız yok.